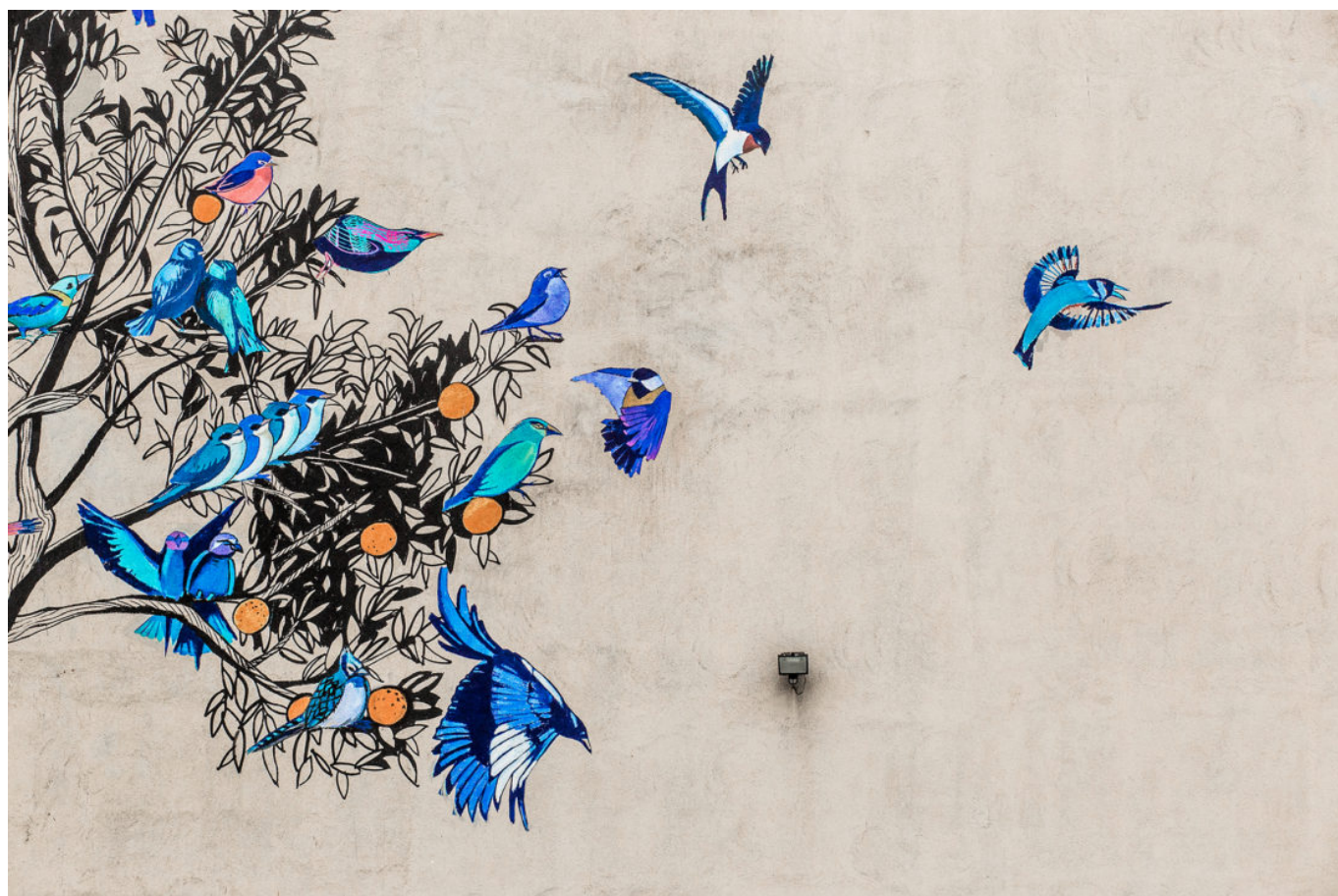

Віра й мистецтво: побачити обличчя Бога

ВАРВАРА ХОЛОДНА

30 ЛИПНЯ 2025

Зі священником і художником Томашем Білкою ОР ми говоримо про мистецтво – і про віру, яка наповнює його сенсом.

Фрагмент муралу групи «Vera Icon»

– Домініканська харизма – це харизма проповідницька. Як у вашому досвіді слово поєднується з образотворчим мистецтвом?

– Термін «логос», тобто «слово», від якого все починається – «Споконвіку було Слово», як пише Йоан, – у грецькій може означати також «зображення». Ця інтуїція греків показує, що слово й зображення – у певному сенсі те саме. Але є не тільки мовний аспект. Одна з Осіб Трійці – Божественний Логос, досконале висловлювання Бога, яким є Його Син, – має обличчя. Боже Слово стало тілом, має якийсь вигляд, Бог об’явився нам у людському тілі з людським лицем. Це базовий досвід християн: ми проголошуємо те, що бачили, на що дивилися наші очі, чого торкалися наші руки. Бо об’явилося Життя. І це Життя – не абстрактна енергія, а особа, і тому неодмінно перебуває в певних стосунках із іншими особами.

Євреї, хоч і не бачили Бога – їм було заборонено Його зображати – весь час молилися: «Покажи мені Своє обличчя». Обраний народ мав глибоке усвідомлення того, що в Бога є лице. Тобто Його можна пізнати, Він може мені об’явитися, але насамперед я можу перебувати з Ним у стосунках. Хтось, у кого нема обличчя, не запрошує до взаємин, не здатен показатися, із ним неможливо ввійти в контакт. А наша віра говорить саме про контакт: ми покликані до причетності й сопричастя, до участі та єднання. Так діє слово, і так діє зображення – вони обидва провадять до спілкування й сопричастя.

«Ізраїль (Той, хто бачить Бога)», Томаш Білка ОР

– Але як саме їм вдається цього досягти?

– Думаю, тут важливо зрозуміти таку річ. Творячи світ, Бог створює людину насамкінець. Спочатку Він готує для неї місце, дім, едемський сад – і тільки потім вміщує там людину. Уявімо ситуацію: у нас є Адам і Єва, але вони непорочні, цілковито чисті. І вони не замкнені у шкаралупі. Щомиті, коли б'ються їхні серця, усе, що вони бачать, усе довкола – повітря, рослини, звірі – говорить їм про любов Бога, об'являє їм Творця. Це неймовірно. І це дорога. Бо Адам і Єва не були створені одразу остаточно – один жест, Адам готовий, Єва готова, до побачення. Ні, ми говоримо про те, що вони «в дорозі», *in via*. Це надзвичайна ідея Господа, який не хоче мати рабів. Бо якби Він створив нас одразу готовими, ми були б маріонетками. Але Бог хоче, щоб людина відповіла на Його творчий акт. Він хоче дати Себе людині, яку створює з любові, яку покликав до любові, – але якщо ця людина Його сама вибере. І наша трагедія полягає в тому, що ми прагнули досягти фінішу своєї дороги, щоб бути, як Бог, але хотіли це зробити без Бога.

І якщо це зрозуміти, то ми переносимося до восьмого дня творення – до Воскресіння. Тут починається нова ера: нова земля, нове небо, які вже тут починаються через таємницю Христа. У цьому восьмому дні творення ми у Христі, хай із болем, але віднаходимо те, що було на початку: перший і восьмий дні творення єднаються. Нам повернуто здатність відчувати й переживати Бога в цьому світі. Як часто кажуть атеїсти: «Та, я був у храмі, але Богом там не бачив». І вони говорять правду. Це біда – ота духовна сліпота, яка не дає побачити, що ми живемо в Бозі, що кожна людина, вірить вона чи ні, занурена в Бога. І не тільки люди, а й увесь світ.

«Обожене тіло», Томаш Білка ОР

Ми всі занурені в Бога, а водночас відчуваємо якусь порожнечу. Це так, наче стояти в річці, але вмирати від спраги. Хрещення – нове занурення у Христа – відкриває нас до істини переживання Господа і Його присутності. Тут народжується справжнє мистецтво. Бо досі воно могло бути тільки якоюсь брехнею про Бога, лише фальшивими уявленнями, адже ми Його не бачили. Коли приходить Ісус, чуття вже не обманюють, не зводять на манівці, у пустелю, де можна померти. Зненацька стає можливо переживати Божу присутність – це дар. І мистецтво робить нас сприйнятливими до світу. Ікона, що не відкриває людині очей на реальність, як на мене, несправжня. Бо теологія ікони – це також теологія тіла, теологія створіння, того, чим є

тіло й усіляка матерія. Ікона насамперед говорить про те, що Бог прийняв це тіло, цю матерію. Це не місце нашого поневолення, а місце епіфанії – об'явлення того, що духовне.

– Ви говорите про ікону в широкому сенсі?

– Так, звісно, у тому сенсі, як її розуміє Церква: це теологічне поняття, а не мистецька техніка. Ікона означає просто «зображення», і це очевидно для Церкви. Коли соборні отці прописують канони щодо використання зображень у культурі, уточнюючи, що таке ікона для Церкви, їм ідеться про образи Христа, Матері Божої, святих, виготовлені – а далі вказано, якими саме способами. І те, що є в цьому списку, – це просто кожна техніка, яку знали на той час. Тобто насправді не важливо, як саме це зроблено, важливо, що це чудо об'явлення духовного відбулося, що матерія може стати місцем об'явлення. Так само, як людські чуття – про це, наприклад, пише Оріген – здатні переобразитися, стати духовними чуттями.

Томаш Білка ОР, «Блакитний квадрат» (із циклу «Sicut cervus»)

– Мистецька група «Vera Icon», якою ви опікуєтесь, багато працює з муралами. Чи можна їх назвати іконами? Чим вас приваблює ця техніка?

– Мурали сьогодні насамперед асоціюють із вуличним мистецтвом. Але йдеться просто про малярство на стінах – власне, стінопис, який здавна був поширений у храмах.

Ми малюємо здебільшого в Лодзі. Це дуже цікаве місто, принаймні в Польщі його знають саме як місто муралів. Радянська влада, прийшовши до Лодзі, зруйнувала багато будівель, щоб розширити вулиці – але з вулицями не склалося, а сліпі стіни лишилися. Їх було багато, аж виникало враження, що місто повертається до тебе спиною. Спочатку тутешні мурали були рекламні, а в 1990-х роках фонд «Urban Forms» почав привозити митців з усього світу й робити дедалі більше мистецьких стінописів. Художники з «Vera Icon» разом із цим фондом, наприклад, створили мурал із Йоною, а згодом й інші. Найвідомішим нашим проектом стали чотири домініканські стінописи, зроблені майже три роки тому, до 800-ліття ордену.

Чи це ікони? Точно не в канонічному сенсі, бо це сучасні зображення, створені, щоб відчитати домініканську харизму, вказати на кілька рис домініканської духовності, особливо для нас важливих. Головний із цих муралів розповідає про дерево, яке було домом для птахів, але його струснули – і птахи розлетілися на всі боки. Це було видіння святого Домініка, який витлумачив його так, що потрібно розіслати учнів на весь світ. Завдяки цьому було врятовано першу спільноту, яку інакше перебили б, а орден отримав значний поштовх до розвитку. Отже, ми намалювали цю сцену, бо вважаємо, що це видіння святого Домініка було важливе не тільки тоді, коли він його отримав. Через вісімсот років воно все одно має велике значення для домініканців, бо спонукає виходити до світу, не засиджуватися на своєму затишному дереві, де нам добре разом, а летіти в темряву життєвих хащ, щоб бути, за словами Ділана Томаса, полум'ям птахів у лісі життя. Папа Франциск дуже гарно пише про «волоцюг віри» – тих, кого віра змушує виходити з дому. Євреї з вірою виходять із Єгипту, з дому неволі, але також виходить із дому Авраам, покидаючи те, що знає, й ідучи до іншої, незнайомої землі. Досвід віри – це досвід виходу з того, що знайоме й безпечне, до чогось іншого, нового, поза зону комфорту. І в цьому ми бачимо важливе покликання для себе, домініканців: виходити назовні.

«Духовна боротьба», мурал групи «Vera Icon»

Іще один мурал показує духовну боротьбу – там мала синя пташка змагається з вороном. На третьому орли, благородні птахи, летять над смітниками, над занедбаним простором, прагнучи до того, що вгорі, а не до того, що внизу, як заохочував домініканський святий П'єр Джорджо Фрассаті. І, нарешті, найближче до нашого монастиря розташований мурал, на якому дрібні пташини влітають у вікно. Святий Домінік сидить, читаючи Святе Письмо, а ці пташки показують, яка зміна відбувається в його серці: із шаблонних форм вони перетворюються на красивих великих істот і вилітають, перемінені, з іншого боку. Це така розповідь про найважливіші для нас речі.

І коли, наприклад, приходять жінка, яка живе навпроти стінопису, де зображена духовна боротьба, і розповідає, що він надихнув її перемогти в боротьбі, яка в її житті точилася вже багато років, що підштовхнув уперше за довгий час прийти до сповіді; коли вона каже, що завдяки цьому зображенню пережила момент благодаті, як блудний син, який вирішив: «Встану та й піду до батька мого», – то я думаю: сподобалося Богові через дурничку цього мальовидла спасти вірних. Якщо щось таке стається, то, думаю, цього достатньо, аби потвердити іконічну суть цього зображення.

– Тобто те, що зачіпає людину й говорить їй про Бога, можна вважати іконою?

– Так, у тому сенсі, що до особи через таку ікону приходять конкретна благодать. Це Дух Святий об'являє славу на Христовому обличчі. Я можу скільки завгодно витріщатися на Христа в іншій людині – і нічого не бачити, і бачити когось чужого; а можу поглянути й побачити, по-перше, свого брата, із яким здатен ототожнитися, а по-друге, образ Бога – адже ототожнитися з особою можна тільки тому, що Ісус перший із нею ототожнивсь. І мистецтво, думаю, допомагає виховати в собі цей другий спосіб споглядання світу. Ікона – це світло очей серця, тобто переживання тілесної реальності як реальності, зануреної в Бога. І тому кожне мистецтво, яке об'являє нам Бога, – іконічне.